

Transatlantiliste suhete seisust ja arenguvõimalustest

Autor: *Aap Neljas*

Eesti jaoks on transatlantiliste suhete püsimine toimivate ja tõhusatena seotud otseselt riigi julgeoleku tagamisega. Seetõttu on oluline analüüsida, kuidas need transatlantilised suhted on lähiajal kujunenud ja mis ootab meid ees tulevikus. Mõistmaks, milliseks kujunevad transatlantilised suhted järgmise nelja aasta jooksul, on vaja vaadata, mis seisus olid transatlantilised suhted Barack Obama ametiaja lõpuks, vaadata, milline oli Donald Trumpi esialgne retoorika transatlantiliste suhete osas ja siis on vajalik analüüsida Trumpi ja tema administratsiooni teiste väljapaistvate esindajate retoorika muutumist Trumpi ametisoleku esimese viie kuu jooksul ning analüüsida ennekõike neid konkreetseid välispoliitilisi samme, mida Trumpi administratsioon on selle aja jooksul astunud. Seejärel on võimalik pakkuda prognoosi, milliseks võivad transatlantilised suhted järgnevatel aastatel kujuneda.

Obama administratsiooni pärand

Ehkki USA eelmist Barack Obama administratsiooni on nii USAs kui Euroopas süüdistatud teatavas välispoliitilises passiivsuses (eriti mis puudutab USA poolset liitlaste nn. tagant juhtimist Liibüa konfliktis ajal ja nn. punase joone ületanud Süüria valitsuse keemiarelvade kasutamise eest karistamata jätmist), reageeris Obama administratsioon kiirelt Venemaa sõjategevusele Ukrainas. Olles oma võimuloleku algperioodil ajanud koostööle suunatud *reset* poliitikat Venemaa suhtes ja vähendanud USA vägesid Euroopas, otsustas Obama administratsioon nüüd kehtestada Venemaa suhtes majandussanktsioonid, asuda USA vägesid Euroopas taas lisama, paigutada Euroopas olemasolevaid üksusi Venemaa ja NATO piiririikidesse ja algatada Euroopa julgeoleku tugevdamise meetmete programm.

Eestile ja teistele NATO idatiiva riikidele oli oluliseks kinnituseks USA pühendumisest Euroopa NATO liitlaste kaitsele president Obama 2014. aasta Tallinna visiidi ajal esitatud seisukoht: „Vabade rahvastena, alliansina, jääme kindlale ühisele positsioonile, astumaks vastu hetkekatsumusele. Meie tegevusplaan on järgmine. Esiteks kaitseme NATO liitlasi – igat liitlast. Selles alliansis ei ole vanu liikmeid ja uusi liikmeid, vanempartnereid ja noorpartnereid – on vaid liitlased, nii lihtne kõik ongi. Me kaitseme absoluutselt iga NATO

liikme territoriaalset puutumast. ... olen arvamisel, et meie allianss peaks nimetatud kaitsemeetmeid veelgi tõhustama – niikauaks kui vaja. Sest Tallinna, Riia ja Vilniuse kaitse on just niisama oluline kui Berliini, Pariisi ja Londoni kaitsmine“.¹

USA – Euroopa Liidu suhete poole pealt oli oluline Obama administratsiooni toetus Euroopa Liidu edasisele lõimumisele ja algatus Atlandi-ülene kaubandus- ja investeerimispartnerluse ehk TTIP (EL-USA vabakaubandusleping) sõlmimise protsessi Euroopa ja USA majandussuhete edasiseks tihendamiseks.

Donald Trumpi algused seisukohad

President Donald Trump astus ametisse Obama administratsioonist selgelt erineva retoorikaga. Trumpi inauguratsioonikõnes² ja oma administratsiooni „Ameerika ennekõike“ välispoliitilises deklaratsioonis³ asus Trump seisukohale, et edaspidi on välispoliitika juhtpõhimõtteks kitsamalt mõistetud Ameerika rahvuslike huvide ja rahvusliku julgeoleku, sealhulgas majandushuvide eelistamine. Trump leidis, et USA peab taotlema rahu maailmas jõupositsioonilt. Peamiseks välispoliitiliseks eesmärgiks seati ISISe ja teiste radikaalsete islamiterroristlike rühmituste üle võidu saavutamine. Samas lubati USA sõjalist võimsust senisest veelgi suurendada, mis peaks tugevdama USA positsiooni suhetes teiste suurriikidega. Diplomaatia osas leiti, et USA ei otsi vaenlasi, vaid soovib, et vanadest vaenlastest saaksid sõbrad ja sõpradest liitlased (milles võib näha ka avangut Vene suhete parandamise suunas). Trump ei ole teinud saladust ka oma eelistusest, et eelistab multilateraalsetele lepingutele kahepoolset koostööd teiste riikidega, kus ta loodab läbirääkimistel saavutada USAle kasulikumaid tulemusi.

Transatlantiliste suhete seisukohalt üldisemalt on võtmeküsimuseks see, kas NATO jääb USA jaoks sama tähtsaks liitlассuhteks kui senini. Oma inauguratsioonikõnes leidis Trump, et USA on seni subsideerinud oma riigikaitse arvelt teiste riikide armeesid ja kaitsnud teiste riikide piire jättes oma piiri kaitseta.⁴ Trump on nimetanud varem ka NATOt iganenuks, kuna see ei olevat seni piisavalt tegelenud terrorismivastase võitlusega ja kritiseerinud Euroopa riike vähese panustamise eest riigikaitse.⁵ Konkreetselt Balti riikide kaitsmise osas lubas ta valimiskampaania ajal lähtuda sellest, kuidas need riigid on täitnud oma rahalisi kohustusi liitlastena.⁶

¹ Vt. USA presidendi Barack Obama kõne Nordea kontserdimajas, 3. september 2014.

<http://www.err.ee/519376/barack-obama-kone-nordea-kontserdimajas>

² Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery Inaugural Address, January 20, 2017

<https://www.whitehouse.gov/inaugural-address>

³ America First Foreign Policy <https://www.whitehouse.gov/america-first-foreign-policy>

⁴ Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery Inaugural Address, January 20, 2017

Washington, D.C. <https://www.whitehouse.gov/inaugural-address>

⁵ Donald Trump intervjuu : „Brexit will be a great thing“, Michael Gove, *The Times*, January 15, 2017

<http://www.thetimes.co.uk/article/donald-trump-interview-brexit-britain-trade-deal-europe-queen-5m0bc2tns>

⁶ Transcript: Donald Trump on NATO, Turkey’s Coup Attempt and the World, *The New York Times*, July 21, 2016 <https://www.nytimes.com/2016/07/22/us/politics/donald-trump-foreign-policy-interview.html>

Trumpi administratsiooni praegune suhtumine NATOsse ja USA riigikaitse

Ametisse astumise järel on Trumpi ja tema administratsiooni juhtisikute retoorika NATO osas teinud läbi olulise arengu. Presidendiks saanuna Trump kinnitas juba esimeses telefonikõnes NATO peasekretärile, et USA toetab tugevalt NATOt ja jätkab NATO liitlastega koostööd ja koordineerimist NATO ees seisvate julgeolekuväljakutsetele vastamiseks.⁷ Sama kinnituse edastas Trump ka esmakontaktidel Euroopa suurriikide liidritega.^{8,9,10} Müncheni julgeolekukonverentsil 18. veebruaril 2017. aastal esinenud USA asepresident Mike Pence rõhutas¹¹, et Ühendriigid on ja jäävad alatiseks Euroopa suurimaks liitlaseks ja edastas president Donald Trumpi kinnituse, et Ameerika Ühendriigid toetavad tugevalt NATOt ja et USA täidab vääramatult oma kohustusi selles transatlantilises alliansis. Kohtumisel Müncheni julgeolekukonverentsil Balti riikide presidentidega kordas Pence üle ka USA toetuse Balti riikidele.¹²

Olulisim Trumpi NATO poliitilise liini esitus oli kõne NATO tippkohtumisel Brüsselis 25. mail 2017.¹³ Euroopa liitlased ootasid, et varem avalikult NATO vajalikkuses kahelnud Trump kinnitaks oma kõnes avalikult USA pühendumust NATO aluspõhimõttele, et rünnak ühe liitlase vastu on rünnak kõigi vastu. Selgesõnalist kinnitust, et tema administratsioon on pühendunud NATO ühistele julgeolekugarantiidele, USA president sellel kohtumisel veel ei andnud. Tõsi küll, Trump mainis kõnes NATO lepingu artikkel viie olulisust ajaloolises (11. septembri 2001 terrorirünnakute järgses) kontekstis ja teisel rõhutas, et USA ei jäta hätta sõpru, kes on seisnud USA kõrval. Alles mõni nädal peale NATO tippkohtumist üheskoos Rumeenia presidendiga peetud pressikonverentsil¹⁴ andis Trump avaliku kinnituse, et on kindlalt NATO artikkel viie garantiide taga ja just see on põhjuseks, miks ta soovib tugeva kaitsejõu loomist ja selleks liitlastelt rohkem riigikaitsele kulutamist.

⁷Readout of the President's Call with NATO Secretary General Jens Stoltenberg, February 05, 2017

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/02/05/readout-presidents-call-nato-secretary-general-jens-stoltenberg>

⁸ A. Rafferty, 'British PM Theresa May: U.K., U.S. United in Our Recognition of NATO', *NBC News*, January 27, 2017, <http://www.nbcnews.com/politics/politics-news/trump-welcomes-british-pm-theresa-may-first-foreign-visit-n713131>

⁹ Readout of the President's Call with French President Francois Hollande, January 28, 2017

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/01/28/readout-presidents-call-french-president-francois-hollande>

¹⁰ Readout of the President's Call with Chancellor Angela Merkel of Germany, January 28, 2017

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/01/28/readout-presidents-call-chancellor-angela-merkel-germany>

¹¹ Vice President Pence Remarks at Munich Security Conference, *C-SPAN video*, February 18, 2017

<https://www.c-span.org/video/?424248-1/vice-president-pence-remarks-munich-security-conference>

¹² President Kaljulaid kohtus Ameerika Ühendriikide asepresident Pence'iga 18.02.2017

<https://president.ee/et/meediakajastus/pressiteated/13073-2017-02-18-17-11-24/index.html>

¹³ Remarks by President Trump at NATO Unveiling of the Article 5 and Berlin Wall Memorials - Brussels,

Belgium May 25, 2017 <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/05/25/remarks-president-trump-nato-unveiling-article-5-and-berlin-wall>

¹⁴ After sowing doubts, Trump backs NATO mutual defense under charter, *Reuters*, June 10, 2017

<http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-nato-idUSKBN1902U9>

Trump esitas ka oma nägemuse, millega NATO peaks edaspidi tegelema. Nimelt peaks tuleviku NATO fookuses hoidma terrorismi ja sisserännet, samuti ohte Venemaalt ja NATO ida- ja lõunapiirilt. Seega esimene ja peamine oht, millega Trumpi meelest võidelda tuleb, on terrorism. Siin tulid ka liitlased Trumpiga kaasa, otsustades, et edaspidi liitub USA juhitud ISISE-vastase koalitsiooniga ka NATO kui organisatsioon (NATO liikmed on koalitsiooni liikmed juba nagunii). Eesti jaoks tuleb pidada oluliseks seda, et Trump nimetas Venemaalt lähtuvat ohtu tähtsusele teise prioriteedina.

Trump teatas ka, et ta on väga otsekohene NATO liikmetega, öeldes, et NATO liikmed peavad viimaks panustama oma kokkulepitud osa ning täitma rahalisi kohustusi. Kaks protsenti SKPst kaitsekulutustele on absoluutne miinimum, mida tuleb maksta kaitsevõime ülahoidmiseks ja kui arvestada seda, mida teised riigid on maksmata jätnud, siis tuleb Trumpi sõnul rääkida suurtest võlgnevustest (Trumpi arvestuse järgi oleks NATO riikide kaitsekulutused olnud 119 miljardit dollarit suuremad kui kõik liikmesriigid kulutaksid 2% SKP-st nagu lubatud). Trump rõhutas ka, et see ei ole õiglane USA maksumaksjate suhtes. Trump on NATO liitlaste vähest panustamist kritiseerinud ka varem, kuid Euroopa suurriikide juhtidele tuli kindlasti ebameeldiva üllatusena, et Trump selle nii otsekoheselt ja jõuliselt moel üle kordas. Võib arvata, et Trumpi soovimatus erinevalt tema julgeolekunõunike soovitatust esitada kõnes sarnaselt varasemate USA presidentidega toetust NATO lepingu artikkel viie põhimõtetele, tulenes talle omasest läbirääkimisstiilist, lootes, et ebakindlus selles osas mõjutab Euroopa liitlasi kiiremini kaitsekulutusi suurendama.

Kui vaadata Trumpi administratsiooni üldist hoiakut sõjajõu kasutamise suhtes, siis siin on Trump esialgu käitunud jõulisemalt kui Obama administratsioon, reageerides Süüria valitsusrežiimi poolsele järjekordsele keemiarelva kasutamisele tiibrakettide rünnakuga Süüria õhugaasile. Ka on USA õhujõud andnud õhulööke Süüria valitsusrežiimi vägedele, kes on üritanud tungida USA poolt toetatud mässuliste kontrollitud aladele. Need sammud on Trumpi administratsioon astunud vaatamata väljakuulutatud soovile parandada suhteid ja koostööd ISISE vastu võitlemisel Süüria režiimi peamise toetaja Venemaaga. Trump on tugevdanud ka toetust ISISE vastastele jõududele Iraagis ja Süürias, sh. kurdidele, kelle relvastamisele on vastu NATO liitlane Türgi.

Trumpi administratsioon ei ole üksnes püüdnud veenda NATO liitlasi rohkem riigikaitsele kulutama, vaid on ka oma 2018. aasta eelarvekavas valmis USA sõjalisi kulutusi tõstma 2018. aastal 54 miljardi dollari võrra ja küsides 2017. aastaks Kongressilt riigikaitsele täiendavat rahastust 30 miljardi dollari ulatuses.¹⁵ Veelgi olulisem on Eestile aga see, et Venemaa-suunalise heidutuse tähtsus kajastub USA 2018. aasta kaitsekulutuste eelarve eelnõus. Trumpi 2018. aasta eelarvekava sisaldab¹⁶ Eestile ja teistele NATO idatiiva riikidele olulisena ka ettepanekut suurendada ressursse Euroopa julgestus- ja heidutusalgatusele 1,4 miljardi

¹⁵ Trump proposes \$54 billion defense spending hike, *CNN*, March 16, 2017

<http://edition.cnn.com/2017/03/16/politics/donald-trump-defense-budget-blueprint/index.html>

¹⁶ Trump's 2018 DoD Budget Stresses RDTE, Rebuilding, by Sandra Erwin and Colin Clark, *Breaking Defense*, May 23, 2017 <http://breakingdefense.com/2017/05/trumps-2018-budget-puts-dod-in-rebuilding-mode/>

võrra (3,4 miljardilt 2017. aastal 4,8 miljardini 2018. aastal), milles on nähtud selget märki, et Trumpi administratsiooni soov parandada suhteid Venemaaga ei kandu üle kaitsevaldkonnas järeleandmistele.

USA suhted Euroopa Liiduga ja selle juhtivate liikmesriikidega

Rääkides konkreetselt suhetest teiste suurriikide ja jõukeskustega, siis Trump on varem toetanud Brexitit ja kahelnud Euroopa Liidu tulevikus (avaldades näiteks intervjuus The Timesile arvamust, et Euroopa Liit on suures osas Saksamaa majanduspoliitika tööriist ja tõenäosus selle edasiseks lagunemiseks on suur¹⁷). Trump avaldas enne ametisse astumist ka arvamust, et tema juhtimisel on võimalik oluliselt suhteid parandada Venemaaga ja lubanud karmimat hoiakut peamise majanduskonkurendi Hiina suhtes.

Transatlantiliste suhete seisukohalt olulisemad on muidugi suhted Trumpi ja Euroopa Liidu ja liikmesriikide riigijuhtide vahel. Kohtumise järel Euroopa Liidu juhtide Junckeri ja Donald Tuskiga Brüsselis 25. mail 2017 märkis Euroopa Ülemkogu eesistuja Donald Tusk, et kuigi terrorismivastase võitluse osas oldi ühistel seisukohtadel, siis kaubandus- ja kliimaküsimused jäid paraku lahtiseks. Tuski sõnul ei olnud ta ka 100% kindel, et ollakse ühisarvamusel Venemaa osas, ehkki Ukraina konfliktile lahenduste otsimise osas ollakse ühel meelel.¹⁸ Väidetavalt oli Trump kohtumisel EL juhtidega jõuliselt kritiseerinud ka Saksamaad, kes liiga edukalt oma toodangut USAsse ekspordib.¹⁹ Trumpi administratsioon on teatavasti lahkunud Vaikse ookeani vabakaubandusleppest TTPst ja läbirääkimised Atlandi-ülese kaubandus- ja investeerimispartnerluse lepingu ehk TTIP (EL-USA vabakaubandusleping) üle on peatunud.

Briti peaministri Theresa Mayga näivad Trumpil olevat kujunenud head koostöösuhted, seda ilmselt ka seoses Trumpi avaliku toetusega Brexitile. Keerulisemad suhted on Trumpil kujunenud Saksamaa liidukantsleri Angela Merkeliga. Kui nende esimese kahepoolne kohtumise järel anti põhijoontes koostöövõimalusi rõhutav ühine pressikonverents (ehkki ka seal rõhutas Trump vajadust kaitsta Ameerika majandust Saksamaa konkurentsi eest, oldi ühel meelel NATO olulisuse ja Saksamaa kaitsekulutuste tõstmise osas)²⁰, siis peale NATO tippkohtumist Brüsselis 25. mail 2017 ja lahkhelisid, mis saatsid G-7 tippkohtumist Taorminas, kus Trump keeldus andma lubadust, et USA jääb Pariisi kliimaleppe osaliseks, said lõhed liitlaste vahel ilmsiks. Esinedes valimisüritusel Münchenis, ütles Merkel, et ajad, mil eurooplased said kindlalt loota teiste toetusele, on läbi ja eurooplased peavad olema valmis võtma oma saatuse kujundamise anda kätte, muidugi sõpruses USA ja

¹⁷ Donald Trumpi intervjuu : „Brexit will be a great thing“, Michael Gove, *The Times*, January 15, 2017
<http://www.thetimes.co.uk/article/donald-trump-interview-brexit-britain-trade-deal-europe-queen-5m0bc2tns>

¹⁸ Remarks by President Donald Tusk after meeting with President Donald Trump, May 25, 2017
<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/05/25-tusk-trump-remarks/>

¹⁹ 'The Germans Are Bad, Very Bad', *Spiegel Online*, May 26, 2017
<http://www.spiegel.de/international/world/trump-in-brussels-the-germans-are-bad-very-bad-a-1149330.html>

²⁰ Joint Press Conference with President Trump and German Chancellor Merkel, March 17, 2017
<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/03/17/joint-press-conference-president-trump-and-german-chancellor-merkel>

Ühendkuningriigiga, ning kus võimalik, tehes koostööd ka teiste maadega, nagu Venemaa.²¹ Ehkki hiljem esinesid Merkeli pressiesindajad kinnitustega, et Merkel usub jätkuvalt transatlantilise koostöö olulisusse, on suhtumise muutus märgatav. Ka Prantsusmaa presidendil Macronil on Trumpiga kujunenud suhted, mis viitavad pigem sakslastega sarnastele järeldustele jõudmisest.

USA suhted teiste maailma jõukeskustega

Transatlantilisi suhteid mõjutavad ka USA suhted teiste maailma jõukeskustega. Ametisse astumise järel on Trump näidanud üles oodatust enam paindlikkust majandusliku põhikonkurendi Hiina kohtlemisel, põhjendades oma valimislubadustest koostööaltimat käitumist muuhulgas vajadusega saavutada julgeolekuvaldkonnas Hiina koostöövalmidus Põhja-Korea tuuma ja rakettide arenduse programmi tõkestamisel. Venemaa osas tõdes Trump aprillis 2017 peale Venemaa liitlase Süüria keemiarelva rünnakut, et suhted on kõigi aegade madalseisus.²² Ka USA välisminister Rex Tillerson rõhutas oma aprillikuise Moskva visiidi järel antud pressikonverentsil, et suhted on sellises madalseisus, mida kahe juhtiva suurriigi vahel ei saa lubada.²³ Kokkuleppe kohaselt otsustati luua töögrupid koostöö parandamise võimaluste otsimiseks. 10. mail 2017. aastal toimunud Trumpi kohtumisel Venemaa välisministri Lavroviga avaldas Trump oma soovi paremate suhete loomiseks Venemaaga, rõhutas vajadust koostööle, et lahendada Süüria ja Ukraina konfliktid ja pakkus välja laiemat koostöö võimalust konfliktide lahendamisel Lähis-Idas ja mujal.²⁴

Præguse seisuga ei saa öelda, et Venemaa ja USA suhetes oleks kuue kuuga toimunud olulist edasiminekut, vaatamata Trumpi soovile Venemaaga suhteid parandada. Selle vastuolu põhjuseks retoorika ja suhete tegeliku seisu vahel, on lisaks huvide pörkumisele Süürias ja ka Iraani ja Ukraina küsimuses, ilmselt olnud ennekõike USA sisepoliitikas tekkinud skandaal seoses väidetava Venemaa sekkumisega USA presidendivalimistesse ning võimalike seostega Trumpi valimismeeskonna ja Venemaa esindajate vahel, mis on teinud Trumpi jaoks Venemaaga suhete soojendamise poliitiliselt keerukaks. Võib arvata, et selle sisepoliitilise skandaali mõju jääb USA – Venemaa suhete dünaamikat mõjutama veel pikaks ajaks. Ka Trumpi administratsiooni väidetav esialgne soov vähendada või kaotada sanktsioone, mis USA oli kehtestatud Venemaale seoses Ukrainas toimunud agressiooniga (mille hoidis ära endiste diplomaatide lobbytegevus Kongressis)²⁵, on USA pingelises sisepoliitilises olukorras

²¹ After summits with Trump, Merkel says Europe must take fate into own hands, *Reuters*, May 29, 2017 <http://www.reuters.com/article/us-germany-politics-merkel-idUSKBN18O0JK>

²² Trump: U.S.-Russian relations 'may be at an all-time low', Gregory Korte, *USA TODAY*, April 12, 2017 <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2017/04/12/trump-us-russian-relations-at-all-time-low-after-syria-chemical-attack/100389752/>

²³ Remarks With Russian Foreign Minister Sergey Lavrov at a Press Availability, Moscow, April 12, 2017 <https://www.state.gov/secretary/remarks/2017/04/270136.htm>

²⁴ Readout of President Donald J. Trump's Meeting with Foreign Minister Sergey Lavrov of Russia, May 10, 2017 <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/05/10/readout-president-donald-j-trumps-meeting-foreign-minister-sergey-lavrov>

²⁵ Former Diplomats: Trump Team Sought to Lift Sanctions on Russia, by Ken Dilanian, *NBC News*, June 1 2017 <http://www.nbcnews.com/politics/white-house/former-diplomats-trump-team-sought-lift-sanctions-russia-n767406>

toonud kaasa olukorra, kus administratsioonile vastandudes on mõlema partei poliitikud Kongressis asunud tegema koostööd hoopis Venemaa-vastaste sanktsioonide karmistamise seadustamiseks.²⁶

Rahvusvaheliste suhete teoreetikute seisukohad Trumpi välispoliitika suhtes

Transatlantiliste suhete seis mõtestamiseks on oluline ka vaadata kuivõrd on Donald Trumpi presidendiks saamine on muutnud seniseid teoreetilisi hinnanguid transatlantiliste suhete seisule. Rahvusvaheliste suhete teoreetikud on siin avaldanud lahknevaid arvamusi tulenevalt oma teoreetilistest eelistustest.

„Pehme jõu“ teooria edendajana kuulsaks saanud **Joseph S. Nye** leiab,²⁷ et Donald Trump ja temaga samamoodi mõtlejad arvavad, et senise liberaalse maailmakorra (ja transatlantiliste liidusuhete) ülalhoidmise kulud ületavad tulusid ja seetõttu tuleks suhted teiste riikidega üles ehitada transaktsioonilisel (tehingukulude) põhjal, kus juhtum-juhtumi põhiselt otsustatakse, kas USA on konkreetsest lahenduses võita või kaotada.

Seni USA juhtrollil põhinevat liberaalset maailmakorda (mille keskseks osaks on transatlantilised suhted) kui eelistatavat asjade seis mõtestanud tuntud politoloog **G. John Ikenberry** on seisukohal,²⁸ et maailma tugevaima riigi juht on hakanud saboteerima oma eelkäijate loodud korda. Ta hindab Trumpi positsiooni selgelt revisionistlikuks. Tema hinnangul tähendab Trumpi „Ameerika ennekõike“ loosung seda, et ta soovib ümber vaadata senised peamised saavutused, USA loodud kaubanduslepingute ja liidusuhete süsteemi. Trump on ennekõike seniseid multilateraalseid vabakaubanduslepinguid kirjeldanud kui „kohutavaid lepinguid“ ja sõjalisi liidusuhteid sellistena, kus liitlased „ei maksa oma arveid“. Teise maailmasõja järgset (Pax Americana) ajastut käsitleb Trump ajana, kus USA kandis kaotusi ja toimus allakäik. Ometi on USA loodud liberaalne maailmakord saavutanud objektiivsete näitajate alusel jõukuse loomisel, julgeoleku tagamisel ja inimõiguste kaitse osas kaugelt rohkem kui ükski varasem rahvusvaheline kord.

Ikenberry leiab, et Trumpi viis esitada liidusuhteid kui USAle vaid kulusid toovaid nähtust ignoreerib asjaolu, et liitlased tagavad USAle geopoliitilise ligipääsu Euroopale (ja Ida-Aasiale), majutavad USA vägesid ja pakuvad poliitilist toetust ning tagavad seeläbi USAle rahvusvahelistes suhetes suurema mõju kui ühelgi teisel riigil on. Trump samas ei näe USA piiride taha vaadates seal USAle kasulikku korda, mida võib defineerida strateegilise keskkonnana, mida iseloomustavad reeglid, institutsioonid ja partnerlussuhted. Just seetõttu ei omista ta tähtsust USA senistele liitlassuhetele ja näeb neid pigem äritehingute sarnastena, kus USA toetuse eest tuleb tasuda. Trump ei juhindu ka USA senisest poliitikast eelistada demokraatlike riikide vahelist koostööd, öeldes näiteks, et ta usaldab/ei usalda Merkelit ja Putinit samavõrra. Trumpi partnerite ja liitlaste survestamise plaan võib küll anda

²⁶ USA senatis on tekkimas kokkulepe Vene-sanktsioone karmistada, *ERR*, 12.06.2017

<http://www.err.ee/601617/usa-senatis-on-tekkimas-kokkulepe-vene-sanktsioone-karmistada>

²⁷ Joseph S. Nye, Will the Liberal Order Survive? – *Foreign Affairs*, January/February 2017, p. 12.

²⁸ G. John Ikenberry, The Plot Against American Foreign Policy – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 2–9.

tulemuseks pisut paremad kaubanduslepingud või parema koormajagamise liitlaste vahel, kuid see õõnestab USA viimase 70 aasta poliitikaga loodud maailmakorra aluseid.²⁹

Ikenberry leiab, et administratsioonis on küll võtmepositsioonil pädevoid isikuid nagu kaitseminister Mattis või rahvusliku julgeoleku nõunik McMaster, kuid nende mõju ei suuda muuta presidendi ja tema toetajate põhibaasi vastuseisu USA loodud maailmakorra senistele põhiväärtustele: internatsionalismi asemel pooldavad nad natsionalismi, vabakaubanduse asemel protektsionismi, multilateraalsete institutsioonide toetamise asemel USA üksitegutsemist, demokraatiate koostöö asemel koostööd tugevate liidritega.³⁰

Trumpi seisukohad on seda ohtlikumad, et nad on esitatud ajal, kui läänemaailmas on üldisemalt kadumas usk liberaalsesse korda ja institutsioonidesse. Kui USA juhtrollist loobub, täidavad vaakumi USA rivaalid nagu Hiina. Ikenberry arvab, et olukorras, kus Trumpi juhitud USA on loobunud vastutusest liberaalse maailmakorra ülalhoidmisel, peaksid selle vastutuse võtma mõõdukamate liidrite juhitud Saksamaa ja Jaapan.³¹

Ikenberry ja teiste Trumpi kriitiliste mõtlejate seisukohtadele vastanduvad nende mõtlejate seisukohad, kes arvavad, et vaatamata Trumpi radikaalsele retoorikale jätkub USA senine välispoliitika põhijoontes samana ja Trump võib seda muuta isegi senisest tõhusamaks.

Matthew Kroenig näiteks leiab,³² et Trump sai Obamalt pärandiks vankuva maailmakorra, kus Venemaa joonistab jõuga ähvardades ümber Euroopa kaarti, kohates Läänelt vaid nõrka vastutegevust. Vladimir Putin jätkab USA ja tema liitlaste ohustamist ja NATO liidusuhte õõnestamist. USA on Aasias pealt vaadanud Hiina Lõuna-Hiina mere saarte hõivamist ja sõjalist tugevnemist ja Lähis-Idas senise korra kokkuvarisemist ning Islamiriigi terroriorganisatsiooni esiletõusu. Igas USAle olulises regioonis on viimase kaheksa aasta jooksul kasvanud USA vastaste julgus, liitlased on muutunud närvilisemaks ja tänu sellele on kaos suurenenud.

Trump on seetõttu võtnud otsustavaid samme olukorra parandamiseks. Kroenig toob esile, et olulisimaks sammuks on olnud võimeka rahvusliku julgeoleku meeskonna kokkupanek, kes suudab enda peale võtta USA poliitika elluviimise. Kaitseminister James Mattis, rahvusliku julgeoleku nõunik H.R. McMaster, asepresident Mike Pence, välisminister Rex Tillerson, CIA juht Mike Pompeo jt. on kogenud tegijad, kes suudavad kujundada tõhusa poliitika. Ka on Trumpi „Ameerika ennekõike“ loosungit valesti mõistetud. See ei tähenda USA rahvusvahelise juhtrolli lõppu, vaid lihtsalt tõsiasja mõistmist ja rõhutamist, et olemaks tugev rahvusvaheliselt, on vaja USA vankumalöönud võimsust tugevdada. Trumpi kavandatavad majanduse tugevdamisele suunatud reformid (maksude alandamine, dereguleerimine, investeeringute programm) ja sõjaliste kulutuste suurendamine ning tuumarelvastuse uuendamine aitavad USA võimsuse taastada. Trumpi administratsioon on oma praktilises

²⁹ G. John Ikenberry, The Plot Against American Foreign Policy. – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 2–9.

³⁰ G. John Ikenberry, The Plot Against American Foreign Policy. – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 2–9.

³¹ G. John Ikenberry, The Plot Against American Foreign Policy. – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 2–9.

³² Matthew Kroenig, The Case for Trump's Foreign Policy. – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 30–34.

tegevuse esimestest sammudest alates näidanud üle tugevat toetust liitlastele, nt. saates asepresident Mike Pence ja kaitseminister James Mattis Müncheni julgeolekukonverentsile edastama NATO olulisust rõhutavat sõnumit. Mis puutub Trumpi nõudesse, et liitlased suurendaksid kaitsekulutusi, siis see on olnud USA soov juba Eisenhoweri administratsioonist peale, Trump on selle lihtsalt jõulisemalt esile toonud ja saavutanud ka edu liitlaste veenmisel. Trump on küll näidanud üles intensiivset huvi Venemaaga koostöö suurendamise osas, kuid soovina ei ole see ebamõistlik, ega ei erine eelmiste administratsioonide kavatsustest ja vastab üldiselt USA huvidele. Kuid Trump on samas ka lubanud tugevdada NATOt ja USA tuumaheidutust, näitamaks, et ta ei ole lihtne vastane. Samuti tuleb tähele panna, et Trump on nimetanud Putini kriitikud kõigile tähtsamatele rahvusliku julgeoleku ametikohtadele, sh. nt. Fiona Hilli rahvusliku julgeolekunõukogu Euroopa ja Venemaa küsimuste vanemdirektoriks.³³

Mis puutub vabakaubandusse, siis leiab Kroenig, et Trump tegelikult on tunnustanud, et USA saab sellest kasu, kuid nõuab, et vabakaubanduslepingud oleksid ka õiglased. USA peab reageerima sellele, kui Hiina ja teised USA kaubanduspartnerid kasutavad ära olemasoleva süsteemi nõrkusi. USA äriühingud süüdistasid, et Obama administratsioon loobus poliitiliste eesmärkide saavutamiseks näiteks TPP raames USA ärihuvide kaitsmisest. Trump suudaks aga kaubanduslepinguid jõulisemalt ümber tehes saavutada tulemusi, mis tagavad üheaegselt nii USA poliitilised kui majanduslikud eesmärgid.³⁴

Transatlantiliste suhete edasise arengu võimalused

Nagu eelpool toodud analüüsist nähtub, on Donald Trumpi seisukohad nii julgeolekupoliitikas kui mitmes muus küsimuses võrreldes ametisse astumise eelsete ja selle algperioodi positsioonidega teinud läbi kiire arengu. Mis on jäänud samaks, on Trumpi transaktsiooniline lähenemine probleemidele lahenduste otsimisel ja umbusk väärtuspõhise maailmakorralduse ja multilateraalsete lahenduste toimimise suhtes. Trumpi kriitika vabakaubanduse suhtes ja lahkumine Pariisi kliimakokkuleppest ei ole leidnud teistes lääneriikides järgijaid. See on hoopis põhjustanud frustratsiooni Euroopa liidrite seas. Saksamaa kantsler Angela Merkel ütles mais 2017 oma Baierimaa kampaaniaüritusel, et eurooplased ei saa enam täielikult toetuda oma liitlastele, pidades silmas USA-d ja Ühendkuningriiki, ning peavad võtma oma saatuse enda kätte.³⁵ Ehkki Merkeli pressiesindajad on hiljem kinnitanud, et Merkel on tugeva transatlantilise sideme pooldaja, näitavad Merkeli sõnad, et lõhe Atlandi kahe kalda liidrite maailmamõistmises on olemas ja eelolevatel aastatel ei ole kahjuks välistatud selle süvenemine, kui Trumpi administratsiooni poliitika ei hakka rohkem arvesse võtma liitlaste seisukohti.

³³ Matthew Kroenig, The Case for Trump's Foreign Policy. – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 30–34.

³⁴ Matthew Kroenig, The Case for Trump's Foreign Policy. – *Foreign Affairs*, May/June 2017, pp. 30–34.

³⁵ Merkel: Euroopa ei saa oma liitlastele enam täielikult toetuda, *ERR uudis*, 28.05.2017
<http://www.err.ee/598688/merkel-euroopa-ei-saa-oma-liitlastele-enam-taielikult-toetuda>

Lootust olukorra positiivseks arenguks siiski on. Julgeolekupoliitikas on Trumpi seisukohad oma arengus praeguseks jõudnud suhteliselt lähedale varasemalt tavapäraseks peetud USA poliitilistele seisukohtadele NATO suhtes. Trump on tunnustanud NATOt kui vajalikku liitlassuhet, mis üksnes ei paku kaitset USA liitlastele, vaid aitab ka lahendada USAle akuutseid probleeme, nagu võitlus terrorismiga. NATO võimsust aitab suurendada USA kaitsekulutuste, sealhulgas Euroopa kaitseks mõeldud summade planeeritud kasv. Ja USA tugevam surve Euroopa liitlastele nende kaitsekulutuste suurendamiseks toob eelolevatel aastatel kaasa tõenäoliselt paremini rahastatud NATO ühiskaitse. Ida-Euroopa toetuseks Walesis ja Varssavis otsustatud kaitsemeetmed on jõus ja nii Euroopa juhtriigid kui ka USA on toetamas nende tugevdamist.

Nagu on eespool oli juttu, lisab Trumpi administratsiooni julgeolekupoliitika järjepidevuse osas kindlust ka võimeka rahvusliku julgeoleku meeskonna kokkupanek, kes seda valdkonda igapäevaselt juhib ja autonoomia, mida president neile oma otsustes annab (nt. teatas Trump hiljuti, et kaitseminister Mattis on ise volitatud otsustama, kui palju sõdureid Afganistani on vaja juurde läkitada). Samas ei ole see meeskond olnud alati edukas presidendi enda esinemiste suunamises, nagu osutas Trumpi NATO tippkohtumisel peetud kõne.³⁶

Siiski ei saa eitada, et Euroopa liitlaste, ennekõike suurriikide, usaldus USA kui julgeolekutagaja vastu, on Trumpi heitliku välispoliitilise liini tõttu saanud kahjustada. Ühelt poolt võib selle uue umbusu tagajärjeks olla paradoksaalselt USA soovitud Euroopa liitlaste kaitsekulude kiirem kasv, kuna riigid näevad, et neil tuleb edaspidi oma kaitse eest ise rohkem vastutada. Teisalt suunab see Euroopa Liidu liikmeid tugevdama koostööd Euroopa Liidu süvendatud kaitsekoostöö raames sõltumatult USA juhitud NATOst. Ehkki esialgu on NATO ja EL raames kaitsekoostöö arendamine toimumas teineteist täiendavalt, ei ole USA ja EL juhtriikide Saksamaa ja Prantsusmaa vastuolude võimaliku süvenemise korral võimatu ka tugevam konkurentsimoment, seda eriti mahukamate kaitsehangete suunamise osas või regionaalsete kriiside lahendamisel (näiteks küsimuses, kas sekkuma peaks NATO või EL).

Ka Venemaale Ukraina-vastase agressiooni tõttu kehtestatud sanktsioonide äramuutmist ei ole lähiajal ette näha. Vaatamata esialgsetele teadetele, et Trump soovis neist loobuda, on praeguseks USA Kongressis kujunenud enamusel välja selge positsioon, mis toetab sanktsioonide jõus hoidmist ja nende äramuutmise lubamist vaid Kongressi loal. Seoses Venemaa sekkumisega USA presidendivalimistesse võib ees oodata hoopis Venemaa-vastaste sanktsioonide karmistamist. Ka Euroopa Liit on vaatamata osade liikmete eriarvamustele suutnud jääda siin jääda ühtseks. Saksamaa ja Prantsusmaa nõuavad Normandia formaadi osalistena jätkuvalt Minski kokkulepete täitmist,³⁷ mis on sanktsioonide

³⁶ Politico: Trumpi kõne NATOs üllatas tema rahvusliku julgeoleku meeskonda, *ERR uudis*, 05.06.2017 <http://www.err.ee/600237/politico-trumpi-kone-natos-ullatas-tema-rahvusliku-julgeoleku-meeskonda>

³⁷Vt. näiteks: Macron pärast Porošenkoga kohtumist: Prantsusmaa ei lepi Krimmi annekteerimisega, *Delfi uudis*, 26.06.2017 <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/macron-parast-porosenkoga-kohtumist-prantsusmaa-ei-lepi-krimmi-annekteerimisega?id=78684730>

äramuutmise eeltingimus. Kuivõrd Venemaa poliitika muutumine Ukraina suunal positiivsemaks on enne Vene 2018. aasta presidendivalimisi ebatõenäoline, võib eeldada, et lääneriikide sanktsioonid jäävad jõusse lähiaastateks.

Kui julgeolekupoliitikas on transatlantilistes suhetes üldjoontes siiski toimunud positiivne areng, siis mitmes teises valdkonnas on erimeelsused pigem kasvanud. Olulisim Trumpi juba tehtud otsustest on kahtlemata see, et USA lahkub Pariisi kliimakokkuleppest, kuna see olevat USAle majanduslikult kahjulik.³⁸ Trump on teatanud soovist uue USA jaoks „õiglasema“ leppe osas läbirääkimisi alustada, samas kui Euroopa riigid on seisukohal, et ei pea Pariisi kliimaleppe muutmist võimalikuks ega vajalikuks.³⁹

Ehkki kliimamuutus ohustab pikemas perspektiivis maailma stabiilsust, võivad transatlantilistele suhetele lähiperspektiivis ohtlikumaks komistuskiviks saada hoopis üleatlantilised majandus- ja kaubandussuhted. TTIP läbirääkimised EL atlandiülese vabakaubanduslepingu sõlmimiseks on siimaani peatunud, ehkki ei USA ega EL ei ole ametlikult teatanud soovist läbirääkimisi lõpetada ja USA on mai lõpus teavitanud soovist, et läbirääkimised võiks ka uuesti käivitada.⁴⁰ Kuid Trumpi loobumine USA poolt juba alla kirjutatud Vaikse ookeani üleselt vabakaubandusleppest TTPst ja soov Mehiko ja Kanadaga juba aastakümneid tagasi sõlmitud NAFTA USAle kasulikumaks läbirääkida ei anna just lootust, et TTIP osas oleks lähitulevikus kerge jõuda üksmeelele, arvestades asjaolu, et lepingule on tugev ka vastuseis osade EL liikmesmaade seas.⁴¹ Trump on selgelt mures USA kaubandusdefitsiidi pärast ja on ähvardanud peamisi USAsse eksportivaid riike karistustollidega, et neid sundida kaubavahetust tasakaalustama. Hiinaga on USA juba moodustanud komisjoni, kes peab arutama, kuidas USA kaubandusdefitsiiti vähendada.⁴² Ka EL juhtriigi Saksamaa suhtes on Trump olnud kriitiline, süüdistanud Saksamaad ebaõiglastes kaubandusvõtetes ja kunstlikult madala euro kursi hoidmises dollari suhtes.⁴³ Trump on varasemalt ähvardanud kehtestada ka saksa autode ekspordile USA-sse karistustolle.⁴⁴ Nii Saksa kui EL ametnikud on püüdnud küll USA presidendile selgitada, et kaubanduspoliitika on EL pädevuses ja kaubandusbilansi üle läbirääkimisel tuleks USAI arutada probleeme EL Komisjoniga. Kui neile erimeelsustele lahendusi ei leita, ei saa eelolevatel aastatel välistada,

³⁸ Trump teatas Pariisi kliimaleppest taandumisest ERR uudis Trump teatas Pariisi kliimaleppest taandumisest, *ERR uudis*, 01.06.2017

<http://www.err.ee/599465/trump-teatas-pariisi-kliimaleppest-taandumisest>

³⁹ Euroopa Ülemkogu avaldas toetust Pariisi kliimaleppe elluviimisele, *Postimees*, 22. juuni 2017

<http://maailm.postimees.ee/4155857/euroopa-ulemkogu-avaldas-toetust-pariisi-kliimaleppe-elluviimisele>

⁴⁰ Wilbur Ross says he's 'open to resuming' talks on mega-trade deal with Europe, *CNBC News*, 30 May 2017

<http://www.cnbc.com/2017/05/30/exclusive-wilbur-ross-says-hes-open-to-resuming-ttip-negotiations.html>

⁴¹ Trump's poisoned TTIP chalice, Sebastian Dullien, *ECFR commentary*, 28th April, 2017

http://www.ecfr.eu/article/commentary_trumps_poisoned_ttip_chalice

⁴² FT: Hiina, USA koostavad kava kaubandusbilansi tasakaalustamiseks, *ERR uudis*, 10.04.2017

<http://www.err.ee/589106/ft-hiina-usa-koostavad-kava-kaubandusbilansi-tasakaalustamiseks>

⁴³ Trump's tweet tirade against Germany could backfire on U, *CNBC*, 30.05.2017

<http://www.cnbc.com/2017/05/30/trumps-tweet-tirade-against-germany-could-backfire-on-us.html>

⁴⁴ Trump reportedly calls Germans 'very bad,' threatens to end German car sales Karen Gilchrist, *CNBC*, 26 May 2017

<http://www.cnbc.com/2017/05/26/trump-calls-germans-very-bad-threatens-to-end-german-car-sales-reports.html>

et vastuolud kaubandusküsimustes EL ja USA vahel süvenevad. Nüüd, kus vabakaubanduse põhimõtteid toetav Ühendkuningriik on ELst lahkumas, on Saksamaal ja Prantsusmaal võimaliku vastusammuna Trumpi proteksionistlikele ambitsioonidele USAs võimalus hakata välja kujundama ka proteksionistlikumat ja USAga rohkem majanduslikult konkureerivat Euroopa Liitu.⁴⁵

Kuivõrd Eesti jaoks on toimiva transatlantilise sideme säilimine oluline julgeolekugarantii, siis on Eestil vaja Euroopas seista NATO ühtsuse eest ja tegutseda USA ja Euroopa riikide erimeelsustele lahenduste leidmise nimel. On oluline püüda hoida julgeolekukoostöö kui primaarne koostöövaldkond lahus muudest valdkondadest, kus USA ja Euroopa Liidu vahel on selgeid erimeelsusi, nagu kliimapoliitika. Samuti peaks Eesti koos teiste Euroopa Liidus vabakaubandust pooldavate riikidega tegema eelolevatel aastatel täiendavaid pingutusi, et vältida pingete süvenemist atlandiülestes kaubandussuhetes.

⁴⁵ Donald Trump's Triumph of Stupidity by Christian Esch, Konstantin von Hammerstein, Julia Amalia Heyer, Christiane Hoffmann, Horand Knaup, Peter Müller, Ralf Neukirch, René Pfister, Christoph Scheuermann, Christoph Schult, Samiha Shafy and Gerald Traufetter, *Spiegel Online*, June 02, 2017
<http://www.spiegel.de/international/world/trump-pulls-out-of-climate-deal-western-rift-deepens-a-1150486-2.html>